

ДЗЯРЖАЎНЫ МУЗЕЙ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
РЭСПУБЛІКАНСКІ ФОНД ІМЯ БРАТОЎ ГАРЭЦКІХ
ІНСТЫТУТ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ
ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА І ЯНКІ КУПАЛЫ
НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ

XIX Гарэцкія чытанні

МАКСІМ І ГАЎРЫЛА ГАРЭЦКІЯ
Жыццё і творчасць

(Праблемы выдання спадчыны)

Матэрыялы чытанняў

Мінск, 18 лютага 2011 г.

Мінск
2011

УДК 882.6.09+882.6(092)
ББК 83.3 (4Bei) Г20

Рэдакцыйная калегія
Я. Аношка, Р. Гарэцкі (адказны рэдактар),
Л. Макарэвіч, М. Мушынскі, К. Унучка

**МАКСІМ І ГАЎРЫЛА ГАРЭЦКІЯ. ЖЫЦЦЁ І ТВОРЧАСЦЬ.
МАТЭРЫЯЛЫ ХІХ ГАРЭЦКІХ ЧЫТАННЯЎ (Праблемы выдання
спадчыны). Мінск, 18 лютага 2011 г. Калектыў аўтараў. – Мн.:
2011. – 264 с.**

У зборніку прыведзены даклады і выступленні ўдзельнікаў ХІХ Гарэцкіх чытанняў, якія прысвечаны жыццю і творчасці выдатных дзеячаў беларускага нацыянальнага руху ХХ стагоддзя братоў Гарэцкіх: класіка беларускай літаратуры, пісьменніка, літаратуразнаўцы, крытыка, рэдактара-выдаўца, мовазнаўца, фалькларыста, педагога, публіцыста, грамадскага дзеяча Максіма Іванавіча і аднаго з заснавальнікаў Беларускай акадэміі навук, эканаміста, дэмографа, географа, геолога, археолога, грамадскага дзеяча акадэміка Гаўрылы Іванавіча. Для масавага чытача. Тэксты падаюцца ў аўтарскай рэдакцыі.

УДК 882.6.09+882.6(092)
ББК 833.3 (4Bei) Г20

© Калектыў аўтараў, 2011

Аляксандр Лугоўскі (Мінск) «Гісторыя беларускае літаратуры» Максіма Гарэцкага як падручнік для школы....	183
Таццяна Мацюхіна (Мінск) Імпрэсіяністычныя тэндэнцыі ў «малой прозе» М. Гарэцкага.....	189
Мікалай Мішчанчук (Брэст) «І буду думаць пра свой родны край»: М. Гарэцкі – майстар «малых» празаічных жанраў.....	195
Міхась Мушынскі (Мінск) Літаратурная спадчына Максіма Гарэцкага ў перакладах на іншыя мовы.....	202
Аліна Сабуць (Гродна) Мастацкі феномен падзвіжніцтва Максіма Гарэцкага.....	214
Максім Сазонаў (Мінск) Пра-тэкст Ф.М. Дастаеўскага як фактар ідэйна-эстэтычнай эвалюцыі мастацкага характару ў прозе Максіма Гарэцкага.....	218
Святлана Сачанка (Мінск) Сінонімы з «Маскоўска-беларускага слоўніка» братоў Гарэцкіх.....	224
Святлана Сычова (Мінск) Агульначалавечае, нацыянальнае, сацыяльнае ў апавесці Максіма Гарэцкага «Ціхая плынь».....	231
Тамара Тарасава (Мінск) Рысы экзістэнцыяльнай свядомасці ў прозе М. Гарэцкага.....	236
Вольга Уткевіч (Віцебск) Філасофія маўчання ў творах М.Гарэцкага.....	242
Нона Шандрыха (Гродна) Рытарычны патэнцыял публіцыстыкі Максіма Гарэцкага.....	246
Алена Шышко (Мінск) Псіхалагічны і побытавы аспекты выяўлення нацыянальнага характару ў драматычных творах М. Гарэцкага 1910-х гадоў.....	251
Нашы аўтары	261

кай [2, с. 482–483]. Прыклады такіх сінонімаў у «Маскоўска-беларускім слоўніку» братоў Гарэцкіх: *вовремя* – у самы час, у пару [МБС, с. 19], *враждовать* – быць у злосьці, у злабе, у сварцы, ворагам, злосьнікам [МБС, с. 24], *вследствие* – сьледам чаго, дзеля чаго, зачым [МБС, с. 25], *гарцевать* – скакаць на кані, заўзята езьдзіць [МБС, с. 30] і інш.

Такім чынам, ва ўзгаданым слоўніку братоў Гарэцкіх прадстаўлены практычна ўсе віды сінонімаў, якія існуюць у беларускай мове: сінонімы стылістычныя, семантычныя, семантика-стылістычныя і сінтаксічныя. У слоўніку выяўлена вялікае багацце сінанімічных радоў, выкарыстаных для перакладу рускіх слоў на беларускую мову. Дзякуючы невычэрпнаму багаццю адлюстраванай у слоўніку лексікі ён не страціў свайго прыкладнага значэння да нашага часу.

Літаратура

1. Клышка М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М.К. Клышка. – Мінск: Вышэйш. школа, 1976. – 592 с.
2. Юрэвіч А.К., Яўневіч М.С. Сінанімія / А.К. Юрэвіч, М.С. Яўневіч // Беларуская мова: энцыкл. / Беларус. энцыкл.: пад рэд. А.Я. Міхневіча; рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 482–483.

Святлана Сычова
(Мінск)

АГУЛЬНАЧАЛАВЕЧАЕ, НАЦЫЯНАЛЬНАЕ, САЦЫЯЛЬНАЕ Ў АПОВЕСЦІ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА «ЦІХАЯ ПЛЫНЬ»

Кожная нацыянальная літаратура спалучае агульначалавечае з нацыянальным, непаўторнасць светаўспрымання асобнага народа паказваецца вачыма яго прадстаўнікоў. У аповесці Максіма Гарэцкага «Ціхая плынь» узнята адна з самых актуальных агульначалавечых праблем – праблема існавання чалавека на зямлі. Праз жыццё і развіццё галоўнага героя твора – хлопчыка Хомку – выяўлена праблема выжывання цэлага народа.

Буйныя гістарычныя падзеі адбываюцца недзе там на другім плане, яны не адлюстроўваюцца ў аповесці, але іх подых даволі яскрава адчуваецца. Можна сказаць, што пытанне пра непераходзячую каштоўнасць народа сярод іншых гучыць з першых старонак. Агульнавядома, што разуменне вартасці свайго існавання на зямлі, цесна звязана з веданнем сваёй папярэдняй гісторыі, з гонарам за сваіх продкаў. Апісваючы сённяшні дзень, аўтар узгадвае пра вялікае мінулае: «Старыя граматы і акты гаспадарства, у кругабегі вялікіх разбурэнняў пазаглабаныя ў бібіліятэкі чужых краёў...» (1, с. 125). Такім чынам, па-першае, сцвярджаецца наяўнасць даўняга, багатага на падзеі і людзей жыцця краю; па-другое, тлумачыцца прычына сённяшняга становішча, якая вынікае з пастаянных войнаў з-за тэрыторыі; па-трэцяе, паказваецца імкненне знішчыць нацыянальную памяць народа шляхам знікнення фактычна архіўных дакументаў. Агульначалавечае пытанне жыцця і смерці актуальнае для кожнага чалавека, у дадзеным выпадку гучыцца цэлага народа.

Становішча краю бачна ва ўсім, нават прырода змяняе сваё аблічча: «Мялее і нядужае стары нябога Дняпро. І потым таго выбілася з духу Плёска. Дзе зусім парвалася, усохла, кінуўшы знак колішняй магутнасці – глыбокі замуравелы равок-рэчышча...» (1, с. 124). М. Гарэцкі, апісваючы наваколле, фактычна адлюстроўвае псіха-эмацыянальнае становішча роднай старонкі, яе заняпад і матэрыяльны, і духоўны. Уваасабляе гэты працэс і вобраз старога шляху. Стары шлях – вечнасць, пастаянства існавання, а тое, што ён «заглушэў», «спустошыўся і змоўк» – эканамічнае і палітычнае становішча краіны. Так і калісьці «вялікае» Лугвенева «цяпер яно – забыта шумным светам і ціха спіць...» (1, с. 125). Аўтар праводзіць думку, што рэакцыя насельнікаў Беларусі на падзеі ў пэўнай ступені тлумачыцца і пастаяннымі войнамі, разбурэннямі, і жаданнем уладаў падначаліць свядомасць народа сваім дзяржаўным мэтам. Цэлы народ фактычна амаль увесь час знаходзіцца пад пагрозай знішчэння, павінен змагацца за сваё месца на зямлі.

Нацыянальнае ўспрыманне агульначалавечай праблемы адлюстравана праз веру ў прадвызначанасць лёсу, немагчымасць што-небудзь змяніць у ім. «Мы ўсе прыходзім на свет хто песняром, хто разбярор, а хто і тым і сім патроху. Мы ўсе ў гады

прачнавання нашага розуму – рэфрматы нягоднага старога, будаўнікі лепшай сацыяльнасці, слаўтыя настаўнікі ці добрыя разбойнікі, але часта-часта жыццё нічагусенькі не пакідае нам і робіць жаласнымі старцамі без пары» (1, с. 132). Так асобны чалавек адначасова і змагар, і «ахвяра» вышэйшых сіл, менавіта такім чынам выяўлена знітаванне ў свядомасці беларуса веры ў свае сілы і веры ў прадвызначанасць лёсу.

Для нашага народа характэрна талочнасць, якую аўтар паказаў праз побытавую дэталю: едучы на кірмаш, асмолаўцы, гарадчане «пільнуюцца свой свайго», стаяць адзін за аднаго. Верагодна, гэта выклікана спрадвечнай небяспекай, барацьбой за жыццё, неабходнасцю адчуваць нейкую цэласнасць грамады. А таксама выяўлена і прага справядлівасці. На заезным двары, калі шукаюць «ўкрадзены» падпінак, абшукваюць усіх, бо «трэсці, справа прыкрая, але зладзейства – справа таксама дрэнь» (1, с. 154). Адлюстроўваюцца няпісаныя правілы паводзін, маральныя законы народа, згоднасць ім падначальвацца, а таксама немагчымасць абвінавачваць каго-небудзь бяздоказна.

М. Гарэцкі разумеў выключнае месца ў станаўленні нацыянальнага светабачання адукацыі. У творы школа паказана як фактар фарміравання ўспрымання сябе самога, свайго сацыяльнага месца ў грамадстве. «Усе мужыкі ведалі, што настаўнік жа павінен высіваць з вучняў простую мову і ўсё дурное, – на тое ж ён і настаўнік» (1, с. 143). Адчуванне сваёй «другаснасці» павінна вырастаць у беларуса з дзяцінства, як і разуменне свайго становішча ў грамадстве. Навучанне на рускай мове, пакуты дзяцей выкліканыя няведаннем яе, нарэшце бірка ў якасці пакарання за родную мову – ўсё гэта праява нацыянальнай нядолі. А самае галоўнае – ўспрыманне такога становішча сялянамі як натуральнага, сваёй мовы як простага, знявагу – нармальнай з'явай. Неабходна адзначыць, што нягледзячы на змену настаўнікаў, нават часам на пэўную неадпаведнасць іх займаемай пасадзе ў народзе з'явілася разуменне неабходнасці адукацыі дзяцей. Пры гэтым яскрава бачна ў самой школе ўплыў сацыяльнага становішча бацькоў на адносіны да іх нашчадкаў. «Настаўнік і не любіў Хомку за тое, што Хомка ніякім чынам не хацеў прызнаваць ні таго форсу, ні тае далікатнасці ў размове – быў самы мужыцкі прастак з самага дурнога мужыцкага карэння»

(1, с. 143). Хлопчык пакутліва перажывае, але цярпліва зносіць такое стаўленне, што па сутнасці з'яўляецца праявай нацыянальнага характару: калі немагчыма змяніць, трэба гэта перажыць.

Даволі цікавы вобраз бацькі Хомкі Юркі. Яго характар апісаны як крайняя праява нацыянальнага характару: ціхі, цягавіты, а як уп'ецца – шалёны. Так паказаны падсвядомы бунт супраць лёсу. Прычым гэты пратэст падмацаваны сацыяльным становішчам. Мужчына «працавіты, як пчаліна; болей трывалага ў рабоце чалавека знайці цяжка, а мала ў яго ладу ў гаспадарцы, няма прыбытку <...> але што заробіць – усё і пойдзе, як вада скрозь рэшата, немаведама куды» (1, с. 135). Шпакі ўвасабляюць тую частку беларускага народа, якая шмат працуе, але не можа пераадолець салячу.

У характары Юркі спалучаецца хмурасць, злосць на жыццё са своеасаблівай пяшчотай. Адносіны бацькоў да Хомкі роўныя, яго не б'юць і не зневажаюць, аднак тата забірае ўсе заробленыя хлопцам грошы, няват не справіўшы яму адзення. З аднаго боку, дзейнічае правіла народнага выхавання – біць дзяцей апошняя справа, з другога, абыхаваецца да самой асобы дзіцёнка.

Варта звярнуць увагу і на адчуванні Хомкі пасля падзей на кірмашы. Яскравае ўвасабленне змен псіхалагічнага стану цэлага народа – акадэмічнае адлюстраванне іх развіцця ў працэсе самога жыцця, усведамленне таго, што адбываецца навокал. «Ды гостры гнеў хутка зацьміўся цяжкім прыгнётам, распачу і злосцю да ўсяго на свеце – так, як бывала і ў яго дзед і ў бацькі, алкаголікаў. Яму цяпер было так, быццам ён – гэта не ён. <...> Хто ж гэта перамяніў яго, зрабіў яго іншым, адабраў у яго радасць і супакой і апаскудзіў яго? Чаго цяпер жыць?» (1, с. 173)

І як адказ – вайна, на вестку пра якую «адгукнуліся нягледзячы на лёгкадумна і весела». Усведамленне жудасці вайны спалучаецца са спадзяваннем, што яна хутка скончыцца. Вось тут праявілася такая рыса беларускага нацыянальнага характару як уменне нават у самай безвыходнай сітуацыі знаходзіць тое, чым можна сябе суцешыць. Аднак вайна з'явілася той самай мяжой, якая выявіла бездапаможнасць народа перад уладамі, калі ў войска забіралі нават малых дзяцей і нічога нельга было зрабіць.

Неабходна адзначыць падтрымку адзін аднаго ў гэты няпросты час. Стары, у якога Хомка даглядаў гаспадарку, праводзіў яго не горш як свайго сына Петрака.

Вайна не зразумела Хомцы, яна і знішчае яго, такім чынам паказана безвыходнасць, бессэнсоўнасць, адсутнасць будучыні ў дзяцей-беларусаў у такіх умовах.

М. Гарэцкі малюе сны Хомкі як выяўленне нацыянальнай самабытнасці. Яны падкрэсліваюць нацыянальны каларыт. Варта адзначыць, што ў абодвух выпадках хлопчык выконвае цяжкую, не па ўзросту працу. Аднак першы – светлы сон, сон-мара, а другі – прадчуванне бяды. Згодна з народнай эманалогіяй, сны эмацыянальна прадказваюць наступныя падзеі. Матыў незнятага праклёну (учынак дзеда) як адказнасць за свае ўчынкi мае новы «паварот думцы аб пераемнасці вопыту пакаленняў, нават, калі гэты вопыт меў негатыўны змест» (2, с. 395) і ў значнай ступені прадвызначае лёс Хомкі.

У аповесці М. Гарэцкага «Ціхая плынь» агульначалавечыя праблемы жыцця і смерці, пераемнасці пакаленняў раскрываюцца праз выяўленне нацыянальнага светаўспрымання, на якое наклала значны адбітак сацыяльнае становішча беларускага народа («безвыходнасць страшная і пакора лёсу апошняя»).

Літаратура

1. Гарэцкі М. Збор твораў. У 4-х т. Т. 2. Аповесці. Драматычныя абразкі. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 416 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 1/ Нац. Акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: Беларуская навука, 1999. – 553 с.